

بانکهای اطلاعاتی جهان

معصومه باقری^۱

مهدوی، محمدتقی. *بانکهای اطلاعاتی جهان*. تهران: دفتر اطلاعات علمی و فنی سازمان پژوهشهای علمی و صنعتی ایران، ۱۳۷۲.

منابع کامپیوتری در دو دهه اخیر نقش بسیار مهمی در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی بر عهده داشته‌اند. این منابع که با عنوان "کتابهای الکترونیکی" نیز نامیده می‌شوند نسبت به منابع چاپی از امتیازهای بیشتری برخوردارند که مهمترین آن ظرفیت بالای ذخیره‌سازی اطلاعات و سرعت و سهولت بازیابی مطالب از راههای گوناگون است. این ویژگیها سبب شده است که ناشران و تولیدکنندگان اروپایی و آمریکایی، تمامی چکیده‌نامه‌ها و نمایه‌نامه‌های مهم، بسیاری از دایرةالمعارف‌ها، راهنماها و منابع آماری را به صورت پایگاههای اطلاعاتی پیوسته یا به شکل دیسک فشرده تولید و ارائه کنند. مهمترین نشریات ادواری عمومی و تخصصی امریکا، کانادا و اروپا پس از بیست و چهار ساعت از تاریخ انتشار در پایگاههای اطلاعاتی پیوسته قابل دسترسی است. کثرت روزافزون این منابع تولیدکنندگان، فروشندگان و ناشران را ناگزیر از تدوین راهنما برای معرفی آن و آشنا ساختن پژوهشگران، کتابداران و سایر کاربران با کاربرد و ویژگیهای پایگاههای اطلاعاتی کرده است. به همین منظور، چندین کتابشناسی جاری برای معرفی منابع ماشینی خوان به‌طور مستمر منتشر می‌شوند که مشخصات پایگاههای اطلاعاتی را گردآوری کرده به صورت منبع چاپی، دیسک فشرده یا پایگاه پیوسته در اختیار استفاده‌کنندگان

۱. عضو هیأت علمی دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه تهران

قرار می دهند. مهمترین این منابع عبارتند از:

1. *Directory of Online Databases*. New York: Cuadra/Elsevier Associates, 1979-

این فصلنامه ۴۵۰۰ پایگاه پیوسته را معرفی می کند.

2. *Computer-Readable Databases*. Detroit: Gale Research Company, 1976-

که از سال ۱۹۷۶ تاکنون به صورت سالانه منتشر می شود و ۴۲۰۰ پایگاه اطلاعاتی سی دی رام و انواع دیگر را دربر دارد.

3. *Full Text Sources Online*. Needham Heights: BiblioData, 1989-

سالی دوبار منتشر می شود، برای معرفی ۲۵۰۰ نشریه ادواری که متن کامل آنها در پایگاههای پیوسته ارائه می شود.

4. *CD-ROMS Inprint*. West port, ct: Meerler Corporation, 1987-

همه ساله منتشر می شود و ۷۰۰ دیسک فشرده را معرفی می کند. به منظور معرفی پایگاههای اطلاعاتی چند منبع به زبان فارسی نیز تدوین شده است که می توان آن را در دو گروه دسته بندی کرد.

الف. راهنمای پایگاههای اطلاعاتی داخلی. در این گروه دو پایان نامه و یک کتاب با عناوین زیر در دست است:

۱. بابایی، محمود. بررسی ساختار و وضعیت ذخیره و بازیابی اطلاعات در پایگاههای اطلاعاتی: ۱. مرکز اطلاعات و مدارک علمی؛ ۲. سازمان پژوهشهای علمی و صنعتی. پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی. دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران.

۲. خسرویانی، جعفر. بررسی وضعیت پایگاههای اطلاعاتی معاجم لفظی و موضوعی مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی. پایان نامه دوره کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی. دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، ۱۳۷۴.

۳. بانکهای اطلاعاتی کشور. تهران: شورای پژوهش های علمی کشور، ۱۳۷۳.

ب. منابعی که به معرفی پایگاههای اطلاعاتی موجود در جهان پرداخته اند. نخستین منبع در

این گروه بانکهای اطلاعاتی جهان است که آقای محمدنقی مهدوی عضو هیأت علمی سازمان پژوهشهای علمی و صنعتی با صرف کوششهای دو ساله آن را گردآوری نموده‌اند و از این جهت درخور توجه و بررسی است.

بانکهای اطلاعاتی جهان اختصاص به تعدادی از پایگاههای اطلاعاتی دارد که از طریق ارتباط مستقیم با چهار سرویس اطلاع‌رسانی دیالوگ^۱، اس.تی.ان.^۲، اوربیت^۳، و کواستل^۴ در دسترس استفاده‌کنندگان قرار می‌گیرد. در این راهنما حدود سیصد و سی مورد از پایگاههای اطلاعاتی مراکز فوق‌الذکر با استفاده از دستنامه‌های منتشر شده آنها معرفی شده است. برای هر پایگاه اطلاعاتی یک گزارمان توضیحی و سایر اطلاعاتی که برای شناخت پایگاه مفید است، ذکر می‌شود. این اطلاعات شامل پوشش موضوعی، جغرافیایی و زمانی؛ منابع مورد اشاره؛ دوره روزآمد شدن؛ حجم مجموعه؛ نام، نشانی، شماره تلفن یا فاکس تولیدکننده اصلی پایگاه و خدمات آن می‌باشد. در آغاز هر مدخل عنوان پایگاه به فارسی، عنوان اختصاری انگلیسی، علامت اختصاری نام مرکزی که پایگاه را عرضه می‌کند و شماره فایل دیالوگ ارائه شده است. در این بررسی کتاب بانکهای اطلاعاتی جهان را از جهات زیر مورد ارزیابی قرار داده‌ایم:

۱. عنوان کتاب

بانکهای اطلاعاتی جهان حدود سیصد و سی پایگاه اطلاعاتی پیوسته را در بر دارد که از طریق چهار سرویس اطلاع‌رسانی در دسترس مشترکین قرار می‌گیرد. با توجه به اینکه در جهان بیش از ۵۰۰۰ پایگاه اطلاعاتی و ۱۰۰۰ عنوان دیسک فشرده تولید و بوسیله بانکهای اطلاعاتی، سرویسهای اطلاع‌رسانی، مراکز و شبکه‌های مختلف عرضه می‌شود^(۱)، عنوان بانکهای اطلاعاتی جهان عنوان مناسبی برای کتاب مورد بحث نیست و عنوانی چون "آشنایی با برخی از پایگاه‌های اطلاعاتی پیوسته" برای آن مناسب‌تر می‌باشد.

۲. اطلاعات هر مدخل

الف. توضیحاتی که برای معرفی پایگاهها داده شده کامل و در بعضی از موارد گویا نیست. مهمترین نکته برای شناخت پایگاه اطلاعاتی نوع اطلاعات آن است. آیا پایگاه متن کامل مدارک را ارائه می‌دهد یا تنها مشخصات کتابشناختی را در بر دارد یا شامل چکیده مطالب است؟ در این

1. DIALOG

2. STN

3. ORBIT

4. QUESTEL

راهنما در مورد بعضی از پایگاهها این اطلاعات قید نشده یا بدرستی بیان نشده است. بطور مثال در صفحه ۲۹۳ در مورد لیزا^۱ چنین آمده است: "در این بانک اطلاعاتی مقالات و سایر مدارک و اسناد انتخابی در زمینه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی ذخیره شده است". حال آنکه لیزا شامل چکیده مقالات و مدارک کتابداری و اطلاع‌رسانی است. یا در صفحه ۲۹۱ برای "بانک اطلاعات بررسی و نقد کتاب" چنین می‌خوانیم: "بیش از ۱,۰۰۰,۰۰۰ بررسی و نقد از تقریباً ۵۰۰,۰۰۰ کتاب و نشریه ادواری ذخیره شده است. این بانک از ۱۹۶۹ تاکنون هر نقد و بررسی را که در ۳۰۰ تا ۴۰۰ مجله و روزنامه منتشر شده است در بر می‌گیرد". حال آنکه این گزارمان مربوط به Book Review Index است که تنها مشخصات کتابشناختی مقالات نقد و بررسی کتب را ارائه می‌دهد نه متن مقالات را. همچنین در مورد لیزا آمده است: خدمات - چکیده‌نامه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی. اگر این توضیح بجای بخش نهایی مدخل در ابتدای آن و در معرفی پایگاه ذکر می‌شد، نوع پایگاه اطلاعاتی را روشن می‌کرد.

ب. در توضیح خدمات هر پایگاه اطلاعاتی، گذشته از مواردی چون "آگاهی‌رسانی جاری، سفارش، تهیه میکروفیش و بازیابی پیوسته (که در مورد بعضی از پایگاهها ذکر شده و اصلاً نیازی به آن نیست چون تمامی این پایگاهها به شکل ارتباط پیوسته عرضه می‌شوند) گاه به عناوینی ناآشنا و متفاوت برمی‌خوریم که می‌تواند یکسان و هماهنگ شود. مثل: راهنمای استفاده از بانک اطلاعاتی از طریق خط مستقیم، کمک به استفاده از خط مستقیم، کمک به بازیابی پیوسته، رهنمودهای لازم برای بازیابی پیوسته، رهنمودهای لازم برای استفاده از خط مستقیم، دستنامه استفاده از خط پیوسته، دستنامه استفاده‌کنندگان، دستنامه ویژه استفاده‌کنندگان، شرح بانک اطلاعاتی... یا: اصطلاحنامه، اصطلاحنامه فهرست توصیفی، نمایه (فهرست کلیه واژه‌ها)، اصطلاحنامه (واژه‌های کنترل شده)، طبقه‌بندی اصطلاحات، کدهای طبقه‌بندی، راهنمای نمایه‌ها، لیست الفبایی توصیفگرها، طبقه‌بندی موضوعی، سرعنوانهای موضوعی، دستنامه پوشش موضوعی....

بعضی از اطلاعات مندرج در قسمت خدمات می‌توانست ضمن معرفی پایگاه ارائه شود مثل: نمایه‌نامه، نمایه منابع، انتشار نمایه‌ها، نمایه‌نامه استنادی، چکیده‌نامه‌ها، لیست مجلات، خبرنگارنامه‌های چکیده، کتابها و سریالهای علمی و فنی (مجموعه‌های جاری)، اطلاعات مشترکین، مجله رسمی...، بولتن... البته همانطور که دیده می‌شود بعضی از این عناوین نیاز به توضیح دارد تا مفهوم آن روشن شود.

ج. بسیاری از پایگاههای اطلاعاتی علاوه بر آنکه بصورت پیوسته ارائه می‌شوند دیسک فشرده هم دارند. در راهنما به این مسئله اشاره‌ای نشده است.

د. در متن راهنما عنوان اصلی هر پایگاه ذکر نشده است. در فهرست الفبایی عنوانهای لاتین پایان کتاب نیز فقط عنوان بعضی از پایگاهها آن هم بصورت اختصاری ظاهر شده است. مثلاً در صفحه ۲۹۳، Library and Information Science Abstract با عنوان اختصاری LISA و در صفحه ۲۹۱ Book Review Index بدون عنوان اصلی ذکر شده است. در فهرست الفبایی نیز به همین ترتیب عمل شده است.

ه. راهنما فاقد قیمت استفاده از پایگاه است.

۳. تنظیم و ساختمان راهنما

با آنکه در مقدمه کتاب می‌خوانیم: "کلیه بانکهای اطلاعاتی در یک موضوع یا موضوعات نزدیک به هم در یک جا گردآوری شده‌اند" ولی فهرست مندرجات نشان می‌دهد نظم راهنما الفبایی موضوع است. یعنی بجای آنکه موضوعات وابسته در کنار هم قرار بگیرند هر یک در جای الفبایی خود واقع شده‌اند. به این ترتیب موضوعاتی مثل "مواد فلزی و غیرفلزی" و "شیمی" یا "عکاسی و تصویر" و "هنر" که در یک نظم موضوعی بسیار نزدیک به هم خواهند بود در این راهنما با فاصله از یکدیگر معرفی می‌شوند. برای آنکه موضوعات مشابه و وابسته در کنار هم قرار بگیرند می‌بایست موضوعات را از کل به جزء تنظیم نمود. موضوعات جزئی به کمک فهرست الفبایی عنوان بسهولت بازیابی خواهند شد.

نکاتی چند در تنظیم راهنما اختلال ایجاد کرده است.

الف. در انتخاب موضوعات یکنواختی و تعادل رعایت نشده است. در فهرست مندرجات بعضی از موضوعات خیلی کلی مانند "علوم و تکنولوژی" و "علوم اجتماعی و انسانی" دیده می‌شود و تعدادی دیگر نسبت به این موضوعات بسیار جزئی هستند مثل بیمه یا چوب و کاغذ. همچنین موضوع مهمی مثل علوم سیاسی انتخاب نشده است و پایگاههای مربوط به آن (خاورمیانه، امور جهانی، جهان عرب و خاورمیانه) در بخش موضوعات مختلف جای گرفته است. در حالی که برای بعضی از موضوعات مشابه هم، بیش از یک موضوع وجود دارد. مثلاً "مؤسسات آموزشی و پژوهشی" که غالباً شامل مؤسسات آموزش عالی و دانشگاههاست و می‌توان آن را در "آموزش و پرورش" گنجانند. یا موضوع "پایگاه اطلاعاتی" که در موضوع "کتابداری و اطلاع‌رسانی" یا "کامپیوتر و تکنولوژی اطلاعات" جای می‌گیرد.

ب. بخشی از راهنما با عنوان "موضوعات مختلف" نامگذاری شده است. تمامی پایگاههای

این قسمت را می‌توان در یکی از موضوعات اصلی آورد:

رنگ در شیمی و صنایع شیمیایی؛ ناشران، توزیع کنندگان و فروشندگان عمده کتاب در کتابداری و اطلاع‌رسانی؛ بررسی سینما در هنر؛ ارتباطات راه دور و علوم و تکنولوژی وابسته در کامپیوتر و تکنولوژی اطلاعات؛ حسابداری، کار، قراردادهای پیمانکاری در اقتصاد؛ خاورمیانه، جهان عرب، امور جهانی در علوم اجتماعی و انسانی؛ ادیان و مذاهب، انجیل در علوم اجتماعی و انسانی؛ صنایع نساجی، علوم و صنایع غذایی، مهندسی وسایط نقلیه در علوم و تکنولوژی...
 ج. برخی از پایگاهها در جای مناسب خود قرار ندارند. بطور مثال "بانک اطلاعات راهنمای استفاده از پایگاههای اطلاعاتی دیالوگ (D)411" که در صفحه ۹۶ زیر موضوع پایگاههای اطلاعاتی معرفی شده است (فایل ۴۱۱ دیالوگ DIAL INDEX در واقع نمایه پایگاههای موجود در دیالوگ است و هیچگونه اطلاعات خاصی را ارائه نمی‌دهد) یا "بانک اطلاعات فایلها (پایگاههای اطلاعاتی) اوربیت (DBI(0" صفحه ۹۷ که راهنمای استفاده از اوربیت است، نیازی به حضورشان در این راهنما نیست بلکه برای راهنمایی استفاده کنندگان از خدمات اطلاع‌رسانی اوربیت و دیالوگ در دستنامه این دو مرکز ذکر شده است.
 د. فهرست الفبایی عناوین انگلیسی از راست به چپ تنظیم شده است. و توالی آن صحیح نیست. بدین جهت یافتن پایگاههای موردنظر سهولت انجام نمی‌گیرد. ■

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی

یادداشتها

۱. دیالوگ خود به تنهایی نزدیک به ۵۰۰ پایگاه اطلاعاتی را در بر می‌گیرد. برای اطلاعات بیشتر به منبع زیر مراجعه شود.

DIALOG Database Catalog, 1994.